

AZ UTOLSÓ ERŐTLEN *PRONUNCIAMIENTO* ÉS A SPANYOL DEMOKRATIKUS ÁTMENET

The Last Powerless *Pronunciamiento* and the Spanish Democratic Transition

Kontra Réka¹

Absztrakt: Spanyolország két évszázadon keresztül alkalmazta a *pronunciamiento* intézményét egy-egy politikai rendszer megrendülése esetén. Az utolsó, sikertelen próbálkozás 1981. február 23-án zajlott le *Antonio Tejero Molina*, *Alfonso Armada* és *Jaime Milans del Bosch* kivitelezésében. Az események arra engednek következtetni, hogy egy eleve bukásra predesztinált kísérletre vállalkozott a három katonatiszt. A történetek 41. évfordulója alkalmából érdemes megvizsgálni a háttéresemények mellett, a puccskísérlet létrejöttének és sikertelenségének okait, hiszen utóbbi a spanyol történelem egy olyan mérföldkövét jelzi, amely megtörte a XIX. század óta fennálló politikai tradíciókat. A jelenség mellett fókuszba kerül a három vezéralak személye is, akik tükrözik a francóista viszonyokhoz való merev ragaszkodást, illetve az adott időszak politikai körein belül fennálló véleménykülönbségeket.

Kulcsszavak: *Guardia Civil*, *Francisco Franco*, *don Juan Carlos*, 23-F, katonai kormányzat, államcsíny, demokratizálódás

¹ Kontra Réka, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történelemtudományi Doktori Iskola Új- és Jelenkori Egyetemes Történelem Doktori Program, doktoranduszhallgató. Kutatási területe a spanyol-magyar diplomácia, valamint Spanyolország.

ORCID azonosító: <https://orcid.org/0000-0001-9581-0521>

A szerző további munkásságát lásd a Magyar Tudományos Művek Tára oldalán:

<https://m2.mtmt.hu/api/author/10069988>

E-mail cím: reka920202@gmail.com

Abstract: Spain applied *pronunciamientos* during two centuries in cases of political instability. The last unsuccessful intention was prepared by army officers - *Antonio Tejero Molina, Alfonso Armada and Jaime Milans del Bosch* - on the 23rd of February 1981. The events let us draw the inference that the three conspirators undertook an action that was by failure predetermined from the first time. On the occasion of the 41st anniversary of this coup d'état it is worth researching the background, the reasons for formation and failure as in Spanish history this event signifies a milestone that eliminated the political traditions of the long XIX. century. Besides this phenomenon the character of these three soldiers stand on focus that reflect the strict adherence to Francoism furthermore the inside antagonism in certain political groups of this period.

Keywords: *Guardia Civil, Francisco Franco, don Juan Carlos, 23-F, coup d'etat, democratization, military government*

BEVEZETÉS

A tanulmány középpontjában a spanyol politikai viszonyok állnak, elsősorban az 1981-es puccskísérlet. A vizsgálat az esemény okaira, előzményeire és a demokratikus átmenetet övező körülményekre terjed ki, érintve e jelenség a polgárháborút megelőző időszakhoz hasonló mivoltát. A spanyol politikatörténet ciklikusan ismétlődő tendenciákat mutat mind a *pronunciamientók* – katonai hatalomátvétel – mind a szükséges reformok hiánya és a széthúzó politikai csoportosulások esetében. Az utolsó katonai kísérlet maga ugyan nem kivételes jellegű, azonban létrejötté és bukása egyszerre tükrözi a spanyol politikai tradíciók őrzését és a hagyománnyal való társadalmi szintű szakítást.

Kezdetben érdemes megismerkedni a *pronunciamiento* rövid történeti háttérével és lényegi definíciójával. A *pronunciamiento* intézménye a XIX. században jutott jelentős szerephez, amelynek keretein belül “*a hadsereg válik az állam politikai életének elsődleges szereplőjévé*”.² Az első valódi *pronunciamiento* 1820-ban zajlott le *Rafael del Riego* vezérezredes irányításával. A hadsereg célja VII. Ferdinánd abszolutizmusának lebontása, gazdasági reformok bevezetése és az alkotmányozás volt. Az 1823-33 közötti “*Decada Ominosa*” –

² FERNÁNDEZ LÓPEZ

“gyászos évtized” kezdetétől folyamatossá vált a katonai jelenlét a politikai életben, főként II. Izabella uralkodása során, aki mellett régensként állt *Baldomero Espartero* tábornok. 1868-ban II. Izabella egy lázadás következtében Franciaországba menekült, így ismét katonai kormányzat irányította az országot *Francisco Serrano* és *Juan Prim* tábornokok vezetésével. 1870-73 között *Amadeo a Rey Caballero* – lovagkirály – került a trónra, azonban részben a republikánus többségű parlament következtében lemondásra kényszerült, így született meg az első Spanyol Köztársaság. 1875-ben *Manuel Pavia* tábornok *pronunciamentója* felszámolta ezt az államformát, a Bourbon-restauráció kezdetével XII. Alfonz foglalta el a trónt. Utószülött fiának, XIII. Alfonznak az uralkodása konkretizálta és szilárdította meg a *pronunciamento* intézményét. Korábban Izabella alatt is létezett a katonai-uralkodói együttműködés, azonban az 1923-as katonai beavatkozás tette nyilvánvalóvá e fogalom jellegét. *Miguel Primo de Rivera* és XIII. Alfonz konszenzusaként 1923 és 1930 között katonai kormányzati rendszer alakult az országban, az együttműködés stabilitását és magát a *pronunciamento* kialakult mivoltát az uralkodó nyilatkozata érzékelteti leginkább: „*Elfogadtam a katonai diktatúrát, mert Spanyolország és a hadsereg véget akart vetni az anarchiának, a parlamentáris zűrzavarnak és a tehetetlen politikusok bukácsolásának*”.³

A XX. századra megszilárdult a spanyol katonai beavatkozások jellege, az aktuális uralkodóval közös megegyezés útján távolítják el a civil kormányzatot, melynek helyére ideiglenesen egy katonai testület lép. A Második Spanyol Köztársaság (1931-36/39) felszámolása csupán annyiban különbözött, hogy Alfonz a lázadaskor már évek óta elhagyta trónját, azonban *Franco* tisztelte a királyság intézményét, ami megmutatkozott *don Juan Carlos* államfői utódként történő kijelölése során is.

I. A MEGRENDÜLT DIKTÁTOR ÉS ROSKADOZÓ RENDSZERE

Franco egészségi állapotával párhuzamosan az 1939 óta fennálló rendszer is a politikai romlás útjára lépett. Az instabilitást megelőzően az 1960-as évektől azonban “*elindult a spanyol gazdaság történetének legbosszabb s legnagyobb arányú fellendülése, amely 1973 ősziig szinte töretlen volt*”.⁴ Ez a gazdasági felívelés, a diktatúra merev mivoltából kifolyólag nem vonta automatikusan

³ TARJÁN M.

⁴ NÉMETH ET AL., 2005. 341. o.

magával a politikai élet reformját, amely csupán a társadalom igényei közt volt jelen. A polgárháború előtti problémák visszatértek az 1970-es évekre a diktatúra ellenes mozgalmak képében, valamint ismét különböző politikai nézeteket valló csoportok bomlasztották az aktuális vezetést. Az egyelőre még illegalitásban ténykedő kommunisták és szocialisták, katolikus aktivisták, anarchoszindikalisták, lázadó falangisták és újdonságként a hazatért vendégmunkások fejezték ki elégedetlenségüket és tömörültek új szakszervezeti ellenzékbe.⁵ A polgárháborút megelőzően a Második Spanyol Köztársaság nem volt képes kordában tartani a különböző politikai körök fellépéseit, gyakorivá váltak a zavargások, elmélyült a tartományok fejlettsége közötti szakadék és a szeparatizmus intenzitása is. *“Elvileg minden köztársasági párt elfogadta a kismegzettek autonómiához való jogát, de ennek tényleges tartalmát illetően már megoszlottak a vélemények.”*⁶ Ezekre a problémákra Franco 1936-ban deus ex machina-féle beavatkozással reagált, fentről érkező elnyomással elfojtotta, azonban meg nem szüntette e jelenséget, ami élete utolsó éveiben visszaköszönt. A regionalizmus problémája már 1973-ban kicsúcsosodott Carrero Blanco miniszterelnök meggyilkolásával, amelyet az ETA⁷ követett el. A baszk autonomista-szeparatista csoportok szaporodó terrorista-jellegű fellépése 1976-tól a 2000-es évek elejéig több mint 800 ember életébe került.⁸ A Caudillo felismerte a politikai reformok iránti igényt, hiszen komolyan veszélyeztette hatalmát életének hátralévő néhány évében, ami rábírta, hogy 1969-ben don Juan Carlost hivatalosan is államfői utódjaként mutassa be. Francót a 40 év alatt sosem pusztá nagyvonalúság vezérelte, jelen esetben a már említett politikai megingás, a teljes nemzetközi befogadás reménye, illetve saját részleges tehermentesítése motiválta, hogy konkrét gyakorlati lépéseket tegyen a demokratizálódás felé. 1969 és 1975 között az ország politikai palettáját öt érdemi típusba lehet sorolni: kereszténydemokraták (baloldali katolikusok és liberál-konzervatívok), Opus Dei, régi falangisták, illegális baloldal (kommunisták, szocialisták) és a nemzeti kisebbségek. Ez a hatéves periódus jelentőségteljes demokratikus reformot aligha hozott, érdemes azonban megemlíteni Carlos Arias Navarro 1974-es miniszterelnöki kinevezését és az olyan politikai társaságok, illetve pártok

⁵ NÉMETH ET AL., 2005. 341. o.

⁶ ZALAI, 2011. 186. o.

⁷ 1958-ban alakult baszk függetlenségi mozgalom, napjainkra szélsőbaloldali szeparatista terrorszervezetté fejlődött.

⁸ HARSÁNYI, 2005. 146. o.

alapítását, amelyek a Nemzeti Mozgalom⁹ alapelveivel még összeegyeztethetőek voltak. Mindazonáltal intézkedéseivel, mint *don Juan Carlos* megnevezése és *Navarro* miniszterelnöksége csupán egy “rugalmas diktatúra” irányába tett lépéseket, amelyben limitáltan a korábban említett csoportok valamilyen formában megnyilvánultak.

II. A DEMOKRATIKUS ÁTMENET TRAGÉDIÁJA

A spanyol jogállami átmenet pontos dátuma nem definiálható, hiszen maga a folyamat – legalábbis az igény elismerése – *don Juan Carlos* a diktátor utódként való megnevezésével kezdetét vette. “*Jogi szempontból az új alkotmány 1978. december 29-i hatálybalépésével tekinthetjük lezártnak*”,¹⁰ azonban 1969 és 1978 között több, történeti szempontból a demokratizálódási folyamatra hatást gyakorló esemény¹¹ is történt. A kézzelfogható változások *Francisco Franco* 1975. november 20-án bekövetkezett halálával kezdődtek, ami az addigi tétlenségből viszonylagos kapkodásba váltott át, hiszen a hatalmi vákuum kész tények elé állította az ország vezetését.

Az uralkodó székfoglaló beszédére a diktátor halála után 1975. november 22-én került sor, “*a kulcskérdés azonban [...] az volt, hogy Spanyolország hercege, Franco 1969 óta kijelölt utódja ott fogja-e folytatni, ahol Franco abbahagyta*”.¹² Az eseményről készült jegyzőkönyvben¹³ *Juan Carlos* monológja három oldalt foglal el, amelyben számos alkalommal hangsúlyozza, hogy az államforma átalakításán túl valódi politikai, társadalmi és gazdasági reformok bevezetése mellett kötelezi el magát. Az újdonsült uralkodó üzenete, illetve maga az eskütételi ceremónia azonban egy alaposabb vizsgálat során bizonytalanságra ad okot a teljes rendszerváltozást illetően. A jogutódlási törvény keletkezési körülményeire visszatekintve nem szabad elfelejteni, hogy 1947-től kezdve 1969-ig az ezzel kapcsolatos változások magától *Francótól*, az ő akaratától származnak. Amellett, hogy a rendszerváltás maga a diktátor jóváhagyásán és instrukcióin alapult, fontos tényező, hogy *Juan Carlost* is maga a *Caudillo* készítette fel az ország

⁹ A Franco-rendszer irányelveit adó intézmény.

¹⁰ FARKAS, 2009. 180. o.

¹¹ Luis Carrero Blanco miniszterelnök elleni merénylet, Carlos Arrias Navarro miniszterelnök lemondása, Adolfo Suarez miniszterelnöki kinevezése, Francisco Franco halála.

¹² ELLWOOD, 1997.272. o.

¹³ BOE, 1975.

vezetésére. Ez a két jelenség alapjaiban vet fel kétségeket az esetleges demokratizálódás terén. A továbbiakban érdemes megvizsgálni a ceremónia ezzel kapcsolatos kérdéses tényezőit. A királyi eskütételt a Királyi Tanács elnöke, *Alejandro Rodríguez de Valcárcel y Nebreda* vezette le. Az első kiemelendő pont, hogy az uralkodó a Királyság Alaptörvényeinek betartása mellett felesküdt a Nemzeti Mozgalom alapelveire is, ami azért jelent problémát a demokratizálódás esetén, mert ez adta a fennálló francóista rendszer irányvonalait. A második jelenség a Franco-rendszer protokolláris formulája, amely *don Felipe* beiktatási ceremóniájának is része volt 2014-ben. Az eskütételt a *¡Viva el Rey! ¡Viva España!* szófordulattal zárták, amely korábban *¡Viva Franco! ¡Viva España!* formában volt használatos a diktatúra során. Az elmúlt században ugyan alkalmazták a 'Viva' kezdetű felkiáltást, azonban a letűnt rezsim politikai hatása kisajátította e formulát, ennek okán nehézkessé vált elvonatkoztatni a közelmúlttól, főként egy ilyen zavaros rendszerváltás során. Székfoglaló beszéde kezdetén *Juan Carlos* ugyan csak egy rövid bekezdést szentelt *Franco* emlékének, azonban nem határolódott el sem személyétől, sem politikájának egyes árnyoldalaitól. A tábornokról szóló megemlékezést *“egy kivételes alak vált most a történelem részévé”*¹⁴ kezdetű mondattal nyitotta meg. *“Franco neve [...] egy olyan mérföldkővé válik, mely nélkül lehetetlen lenne megérteni jelenkori politikai életünk kulcsát. [...] Spanyolország sohasem feledheti azt, aki katonaként és államférfiként egész létét annak szolgálatára áldozta.”*¹⁵ - mondta *don Juan Carlos*, ami aggodalomra adhatott okot a demokrácia után vágyakozó csoportok számára. Ezzel párhuzamosan a *Francóhoz* hű erők bizakodhattak a rendszer minél csekélyebb mértékű módosításában. Az uralkodói beszéd kétértelműen hatott, mert a diktátor méltatása után a *Francói* szemléletmóddal ellentétes kijelentéseket is tett. *“Teljes tudatában vagyok annak, hogy egy olyan nagy nemzet, mint a mienk, egy kulturális fejlődésben, generációváltásban és anyagi növekedésben gazdag periódushoz, gyökeres tökéletesedést igényel. [...] Egy igazságos rend, ahol mindenki egyenlő, lehetővé teszi a Királyság és az Állam egységén belül a regionális sajátosságok elismerését [...]”*¹⁶ *Juan Carlos* világossá tette, hogy az új nemzedék új állami berendezkedést is hoz, továbbá beszünteti a negyven éven át zajlott nemzetiségi terrort, elfogadva a kasztíliaitól eltérő régiók gallego, baszk vagy katalán lakosság autonómiaigényét. Valódi állásfoglalására, amely tettekben mutatkozott meg, 1981. február 24-re virradó éjjel került sor.

¹⁴ BOE, 1975. 3. o.

¹⁵ BOE, 1975. 3. o.

¹⁶ BOE, 1975. 4. o.

A 7/1974. törvényerejű rendelet¹⁷ következtében, amely nyitott a pluralizmus felé, különböző pártok és társaságok engedélyezésével rengeteg politikai szervezet született, ami a spanyol belpolitikai palettát kaotikussá tette. Az eddigi szolid nyitás és reform helyébe viszonylagos cselekvés-kényszer lépett 1975 végétől. Felmerül a kérdés, hogy a hirtelen változásokra mennyire volt felkészülve az ország vezetése és lakossága. A szaporodó politikai pártok száma is megugrott az addigi kizárólagos állampárt mellett, amelyek kezdeti stádiumban kiforratlanok voltak mind programban, mind a politikai vezetés terén. Az 1977-es demokratikus választások időszakában 34 résztvevő kívánta képviseltetni magát a nemzetiségi régiók szervezeteivel együtt,¹⁸ ami látványosan mutatja, mennyi eltérő elképzelés kínálkozott Spanyolország politikai jövőjére nézve. Ilyen széles repertoárra nem volt felkészülve a lakosság, illetve a konszenzus hiánya és a töredezett politikai irányvonalak alapján pedig maga a vezető elit sem. A rendszerváltás során egy kérdésben uralkodott többségi egyetértés, az pedig a *Franco*-rezsim megszüntetésének igénye volt. A demokratikus átmenet tragédiája a kezdeti óvatos reform és a hirtelen cselekvés elegyében gyökerezett. A letűnt rendszer 36 éven át tartott, ezen időszak alatt felnőtt egy olyan generáció, amely kizárólag a diktatúra államszerkezetét és mindennapjait ismerte. A közel 40 év alatt a lakosság nem vett részt tényleges, önálló politikai döntéshozatalban, pártok választásában, sőt saját igényeinek kifejezésében sem, hiszen a *Caudillo* patrónusa által "biztonságos kontroll" alatt állt. Súlyos következményei a jogállami átmenet kialakításában mutatkoztak meg, hiszen a változás szükségességén kívül egyéb téren nem született megegyezés. Visszatértek a Második Spanyol Köztársaság politikai viszonyai, ahol minden politikai tényező elégedetlen volt az addigi reformokkal és kivitelezésükkel, vagy épp azok hiányát kifogásolták. A *Franco*-rendszer generációja nehéz helyzetbe került a választásokkal, ahogy az új vezetés is, rádöbbenve arra a tényre, hogy egy alapjaiban új államjogi felépítést a korábbi alaposabb előkészületek hiányában nem képesek rövid időn belül megteremteni. A demokratizálódást úgy kívánták levezényelni, "hogyan a rendszer alapvető elemei, struktúrája, intézményei ne változzanak".¹⁹ A rendszerváltás az előző vezetés áldásával vette kezdetét, ennek következményeként a politikai szereplők személye nem cserélődött jelentős mértékben, csupán a szélsőséges és kompromittálódott falangista elemek

¹⁷ BOE, 1974.

¹⁸ ELECCIONES GENERALES 15 DE JUNIO DE 1977.

¹⁹ FARKAS, 2009. 180. o.

kerültek mellőzésre. *“Mind a tizenegy katonai körzet élén francoista tábornok állott. Valamennyien harcoltak a polgárháborúban Franco oldalán. Majd mindegyikük harcolt az orosz fronton is Hitler oldalán.”*²⁰ A “demokrácia spanyol módra” módszere és a politikai konszenzus hiánya már előrevetítette a *Molina-Armada-Milans del Bosch*-féle *pronunciamientót*, amelynek legkifejezőbb definíciója Révész Sándor kifejezésével élve a: *“mindenki puccsa mindenki ellen.”*

III. A KULCSFIGURÁK: ANTONIO TEJERO MOLINA, ALFONSO ARMADA, JAIME MILANS DEL BOSCH

A szervezőket egyrészt a reformokkal szembeni elégedetlenség, másrészt az előző rendszer iránti elkötelezettség készítette cselekvésre 1981. február 23-án. Legfőbb közös vonásuk katonatiszti mivoltuk és a katonai kormányzat iránti lojalitás, így mindannyian elutasították, hogy a megoldás lehetősége civil politikusok kezébe kerüljön. Érdemes röviden áttekinteni, kik is indították el a 41 évvel ezelőtti puccsot.

A rangidős katonatiszt *Jaime Milans del Bosch y Ussía* altábornagy, aki 1915-ben született Madridban. A *Caudillo*hoz hasonlóan nemesi származású, katonai tradíciókat őrző család gyermeke, e körülményeket figyelembe véve potenciális támogatója volt az 1936-ban kirobbant felkelésnek. Nagypapja a *Cuarto Militar* vezetőjeként szolgálta XIII. Alfonz királyt. 19 éves korában felvételt nyert a Katonai Akadémiára, megszerzett ismereteit hamarosan kamatoztathatta 1936-ban. A polgárháborút végigharcolta *Franco* oldalán, a toledói *Alcazar* erődítmény védelmét látta el, majd a *División Azul*²¹ kötelékében a szovjet frontra vonult. Nagyon hasonló életpályát futott be és korban is közel állt az altábornagyhoz *Alfonso Armada Comyn*, aki 1920-ban született szintén Madridban. Származása azonban magasabb társadalmi körökből eredeztethető, arisztokrata családja a királyi házzal is kapcsolatban állt, keresztanyja maga Habsburg-Lotaringiai Mária Krisztina, az 1931-ig regnáló XIII. Alfonz édesanyja volt. Életpályájában ugyanaz a két meghatározó momentum van jelen, mint *Milans del Bosch* esetében, aktív részese volt mind a polgárháborúnak, mint az önkéntes *División Azul* harcainak a Szovjetunióban. Mindketten számottevő politikai erőt

²⁰ RÉVÉSZ, 2012. 31. o.

²¹ Kék Hadosztály: spanyol önkéntes hadosztály, amely 1941-ben német alakulatokkal közösen a Szovjetunió ellen vonult.

képviseltek a diktatúra politikai életében, *Armada* 1975-ben az uralkodó kabinetminiszterévé lépett elő.

Antonio Tejero Molina csendőr alezredes két társától eltérő személyiségként tűnik fel, 1932-es születési dátuma a különbséget már előre körvonalazza. Míg *Armada* és *Milans del Bosch* ismerték a királyság, majd az 1931-ben kikiáltott köztársaság viszonyait, tehát a *Franco*-rendszeren kívülre is kiterjedt politikai szemléletmódjuk, addig *Tejero* tulajdonképpen a rezsim saját neveltje, hiszen annak megszilárdulásakor csupán hét éves volt. Családi tradíciókat követve, ahogy apja, ő is a *Guardia Civil* testületéhez csatlakozott, nemesi felmenők hiányában ő kizárólag e fegyveres szervezetben ért előmenetelére támaszkodhatott. *Tejero* már a *Caudillo* halálától fogva folytonosan hangot adott a kialakuló új politikai viszonyokkal való elégedetlenségének és az 1981-es kísérlet sem az első tervezett puccs volt életében. 1977-ben a baszk zászló – *ikurriña* – legalizációját követően táviratban fejezte ki ellenérzését a belügyminiszternek – *Rodolfo Martín Villának* – az intézkedéssel kapcsolatban. A következő incidens még ez év októberében lezajlott, ugyanis akadályozott egy olyan legális tömegrendezvényt, amelyet a hatóságok korábban engedélyeztek, amikor az ETA merénylet következtében végzett a vizcayai képviselő-testület elnökével. Egy évvel később az új alkotmány iránti ellenszenvét fejezte ki levélben, melyet egyenesen *don Juan Carlosnak* küldött. A demokratikus átmenet elleni fellépés csúcspontja a levél mellett 1978-ban az *Operación Galaxia* fedőnevű puccskísérlet megtervezése volt. Az akció keretein belül céljaik között szerepelt a *Moncloa*-palota megszállása, a teljes kabinet letartóztatása, valamint ahogy egy *pronunciamiento* esetében szokás, ajánlat a király számára egy nemzeti megmentő kormány megalakítására.²²

Tejero két év alatt négy politikai konfliktust produkált, ami lobbanékony személyiségéből és a letűnt rendszerhez való merev ragaszkodásából adódott. *Tejero* és a két idősebb katonatiszt szemléletmódjának eltérő vonásai adják az 1981-es bukott vállalkozás egyik magyarázatát. Annak ellenére, hogy mindhármuk elkötelezett híve volt a *Franco*-rezsimnek, ez a modern triumvirátus kevésnek bizonyult az eredményes kivitelezéshez.

²² EL TENIENTE CORONEL TEJERO, UNA BIOGRAFÍA REPLETA DE INCIDENTES, 1981.

IV. EGY BUKÁSRA PREDESZTINÁLT ÁLLAMCSÍNY ANATÓMIÁJA

„A spanyol gazdaság a szakadék szélén táncol, a terrorizmus elszabadul, az intézmények és képviselőik iránti bizalmatlanság egyre mélyebben beivódik a nép lelkébe, a feudális örökség és a túlsúlyos autonóm kormányzatok szétrombolják az államot, a spanyol külpolitika egy merő kudarccal... Az államcsíny a levegőben lóg.” Ezt írta a Paris Match három nappal a puccs előtt.²³

A közhangulat jellege mellett érdemes betekinteni, hogy a demokratizálódási folyamatnak melyik politikai aktusát szakította félbe *Tejero* és csendőreinek betörése a *Cortesbe*. *Adolfo Suárez* miniszterelnöksége kudarcba fulladt, ezt látván az uralkodó lemondatta. Utódként *Leopoldo Calvo Sotelo*t jelölték, éppen *Manuel Nuñez Encabó*t²⁴ szólították szavazatának leadására, amikor *Tejero* és a *Guardia Civil* tagjai 18.23-kor berontottak az ülésre.²⁵ Az adott pillanat kiemelkedően fontos volt a puccs időzítése szempontjából, hiszen *Suárez* lemondatása és az új jelölt megválasztása között nem volt konkrét szilárd vezető. A megüresedett miniszterelnöki pozíció lehetőséget teremtett, hogy a puccsisták valamelyike, elsősorban *Alfonso Armada* egy katonai nemzeti megmentő kormány miniszterelnöke legyen, ahogy *Miguel Primo de Rivera* fellépett 1923-ban.

A körülmények alapján két fél politikai ellentéte rajzolódik ki: a *Franco*-rendszerhez ragaszkodó keményvonalas falangisták, és a demokratikus Spanyolország iránti elköteleződött körök konfliktusa. A valóság azonban ennél összetettebb, mely részben már ismertetésre került a demokratikus átmenet körülményeit illetően. Meginagathatlan tény, hogy az ország lakossága és maga a politikai vezetés is többszörösen megosztott álláspontot képviselt Spanyolország jövőjét illetően. Mind a rengeteg párt és szervezet, amely a bőség zavarát okozta a választók számára, mind a politikusok bizonytalansága és a kormányváltások tükrözik, hogy messze sem csupán két alternatíva fogalmazódott meg az ország számára. A puccs esetében sem volt ez másként, a résztvevők eltérő elképzelésekkel bírtak az aktuálisan zajló politikai folyamatokkal kapcsolatban.

Az utókor és a köztudat számára *Tejero* alezredes számít a kulcsfigurának, holott az eltérő tervek és kivitelezés miatt mindhárman egyéni és kiemelkedő szereplői a rövid *pronunciamientónak*. A csendőralezredes 1977-től

²³ RÉVÉSZ, 2012. 29. o.

²⁴ Manuel Nuñez Encabó (1940-): jogász, politikus, a madridi Complutense Egyetem oktatója, Spanyol Szocialista Munkáspárt tagja.

²⁵ ACTAS OFICIALES DE LOS SECRETARIOS DEL CONGRESO DE LOS DIPUTADOS, 1981, 2. o.

kirajzolódó tevékenysége nyomán következtethetünk arra, hogy *Tejero* nem a kialakult ingatag belpolitikai helyzet stabilizálását, hanem annak kivitelezési módját, magát a rendszerváltást utasította el. A *Franco*-generáció tagjaként elképzelhetetlennek tartotta, hogy a rezsimet, még ha fokozatosan is, de alapjaiban számolják fel. Számára elfogadhatatlan volt az is, hogy *Franco* országát valaha is vezethesse *“egy olyan rothadt civil egységkormány, amelyben még szocialista és kommunista, tehát ócska bizaáruló miniszterek is vannak”*.²⁶ Egy másik nagy különbség az idősebb két résztvevővel szemben, hogy a monarchikus államforma tapasztalatainak hiányában vélhetően a királyi pozíció létébe csupán belenyugodott szemben *Armadával* és *Molins de Boschsal*. Az uralkodót *Tejero* feltehetőleg a *Franco* iránti tiszteletből fogadta el, mint a szeretett *Caudillo* utolsó politikai aktusának következményét, tekintve, hogy a király akarata ellenére is végre kívánta hajtani az államcsínyt. *Alfonso Armada* és *Jaime Milans del Bosch Tejerótól* eltérő szemléletmóddal vágtak neki e bukott vállalkozásnak, annak kivitelezését és jövőképét illetően egyaránt. Mindketten politikai tényezőként számoltak *don Juan Carlossal*, mint Spanyolország királyával és nem kívánták szétzúzni a frissen helyreállított monarchiát.

A történetek több mint negyven év elteltével is foglalkoztatják a spanyol társadalmat és politikai életet. Az *El País* országos napilap a puccs előkészületeit illetően szentelt egy hosszabb cikket²⁷ a 2021-ben esedékes 40. évforduló alkalmából, hogy rekonstruálja az eseményeket. *Tejero* csendőralezredes már az *Operación Galaxia* miatti börtönbüntetés letöltését követően 1980 májusától hozzáfogott a szervezkedéshez, kapcsolatba lépett a hasonló aggodalmakkal teli *Milans del Boschsal* és *Armadával*. 1981. január 10-én gyűltek össze, *Armada* közölte társaival, hogy *“a királynak már elege van Suárezból, és meglátta a lebetőséget a miniszterelnöki pozícióra”*.²⁸ *Milans* szerint *Armada* a találkozón egy kevésbé erőszakos fellépést, azonban a Képviselőház elfoglalását javasolta. A csendőralezredesnek vérontás nélkül kellett kivitelezni a puccsot, belépésekor pedig a *¡Viva el Rey! ¡Viva España!* kiáltással tudatni a képviselőkkel, hogy a király beleegyezésével cselekednek. *Tejero* állítása alapján *Armadával* néhány nappal a puccs előtt egy madridi lakásban találkozott, ahol *Armada* azt mondta, hogy az uralkodó teljes meggyőződéssel viseltetik e beavatkozás szükségességéről. Az előkészületek során az alezredes számos fényképet készített a Parlament minden

²⁶ RÉVÉSZ, 2012. 34. o.

²⁷ EL PAÍS, 2021.

²⁸ EL PAÍS, 2021.

szegletéből, majd a biztonsági intézkedésekről is információkat gyűjtött és a 288 résztvevő csendőr szállítására hat darab ötven férőhellyel rendelkező buszt is vásárolt. *Suárez* lemondatását, majd *Calvo-Sotelo* miniszterelnök-jelölt és *Alberto Oliart* védelmi miniszter-jelölt megnevezését azonban *Armada* tábornok megfelelő megoldásnak tartotta, így nem ragaszkodott feltétlenül a puccshoz. *Milans del Bosch* a kihallgatás során állította, hogy a tábornok a következő mondatot intézte hozzá: *“Nem tudom megállítani Tejerót, ez a helyzet”*²⁹ - így az akció kezdetét vette.

Armada az uralkodót bevonva egy diszkrét és agressziómentes *pronunciamiento* útján kívánta átvenni a hatalmat. Amíg a *Tejero*-vezette csendőrség pánikot kelt mind a *Cortesben*, mind a lakosság köreiben, akik a rádióból értesülnek az eseményekről, addig a tábornok erre hivatkozva magára vállalja a rendfenntartó szerepét, aki leszereli a puccsistákat. A király egykori kabinetminisztereként indult a *Zarzuella* palotába, hogy felajánlja segítségét az uralkodónak a krízishelyzetben. Az ajánlat köre természetesen nem csupán a *“Tejero-puccs”* leszerelésére terjedt ki, hanem saját személyének kormányfőként való fellépésére, hiszen *Armada* tábornok a hadsereg szemében is egy elfogadható alternatíva volt az ország vezetésére. Terve azonban félresiklott, az aktuális kabinetminiszter tudatta az uralkodóval, hogy a *“lázadók abban a hiszemben vannak, hogy Armada a királyi palotából, a király támogatásával irányítja az eseményeket”*.³⁰ *Juan Carlos* végső döntéshozatalának egy másik tekintélyes katonatiszt is részese volt. Negyven évvel az események után a *“Rey Emérito”* felfedte *José Juste* tábornok döntő szerepét a puccskíséret végkimenetelében. *Juste* amint értesült a Képviselőház elfoglalásáról a királyi rezidenciára telefonált, hogy tisztázza a helyzetet, miszerint az aktuális kormány feloszlata a uralkodói részvétellel folyik. *“Juste tábornok volt, aki valójában elintézte, hogy Armada ne lépjen be a Zarzuellába és ne hitethesse el az érintettekkel, hogy a puccs részese vagyok. Ráadásul, elrendelte, hogy a Brunete Páncélos Hadosztály maradjon a laktanyában és ne vonuljon ki Madrid utcáira”*.³¹ - nyilatkozta az ex-király. A pillanat sorsfordító volt a kíséret számára, a visszafogott hatalomátvétel lehetetlenné vált miután a király értesült az új információról. Ugyan hét óra elteltével, de *Juan Carlos* a spanyol televízió előtt elmondta híres üzenetét, melyet elsősorban a lakossághoz és a fegyveres erőkhöz intézett. *“A Korona, a hazá egységének és létének szimbóluma, nem tolerálhatja az olyan személyek tetteit és akcióit, akik*

²⁹ EL PAÍS, 2021.

³⁰ RÉVÉSZ, 2012. 34. o.

³¹ EL PERIÓDICO, 2021.

erőszakokkal kívánják megszakítani a demokratikus folyamatot, a spanyol lakosság által megszavazott alkotmányt [...]”.³² Két lehetőség állt rendelkezésre a puccsisták számára: visszavonulás vagy a fegyveres konfliktus.

Utóbbira nem sok lehetőség kínálkozott tekintve, hogy az országban a *Cortesen* kívül viszonylagos nyugalom uralkodott, Valenciát kivéve nem alakult ki egyetlen gócpont sem, mint 1936-ban, ami jelzésértékű volt a lakosság és a hadsereg részéről egyaránt. Valencia esete *Jaime Milans del Bosch* közreműködése miatt vált egyedivé. A katonai körzet parancsnokaként rendfenntartás céljából hadiállapotot és kijárási tilalmat rendelt el, valamint kihirdette kizárólagos hatalmát a városban, hangsúlyozva, hogy körzete egyébként nem csatlakozik a puccshoz. “[...] *Kötelességem garantálni a rendet a régióban [...], amíg az illetékes szervek megkapják Ófelsége utasításait*”.³³ – jelentette be a parancsnok. Meglehetősen gyors intézkedéseket foganatosított, ugyanis a bejelentéssel párhuzamosan már rendelkezett is egy tízpontos cikkellyel az események további menetéről. A szöveg tartalmát rádióon tudatták a fogvatartott képviselőkkel. “*A Guardia Civil egy tisztje a mikrofonhoz ment és azt mondta: Pillanat uraim, egy bejelentés kerül felolvasásra. A valenciai katonai körzet parancsnokának üzenete a rádióban. [...] A bejelentés tartalmát a III. Katonai Körzet rádióin keresztül sugározták*”.³⁴ Felmerül a kérdés, hogy mi célt szolgáltak *Milans del Bosch* intézkedései, amelyek nyilvánvalóan egy valódi, a lakosságot intenzíven érintő krízishelyzet során szükségesek, azonban ilyen jellegű krízis nem állt fenn. Hangoztatta az uralkodó iránti lojalitását, miközben jelentősebb ok nélkül teljhatalma alá vonta és militarizálta Valenciát. Módszere megegyezik *Armadaéval*, mindketten látványosan az 1936 előtti *pronunciamientók* tradíciójához nyúltak, ahol az uralkodó bevonásával ment végbe a politikai átalakulás. *Milans del Bosch* a puccs végéig fenntartotta az adott állapotokat, különösebb tennivalója nem akadt a várakozáson kívül, a feladat oroszlánrésze a lelepleződött *Armada* tábornoknak jutott.

Ugyan a király felhatalmazásának hiányában, de a *Tejero* által megszállt *Cortesbe* indult azzal a teljes meggyőződéssel, hogy tárgyalások útján még konszolidálható a puccs. Úgy vélte, hogy a képviselőket sikerül meggyőzni arról, hogy az ország jövőjére nézve megfelelő alternatíva lenne egy általa vezetett egységkormány. Véleményüket azonban már nem volt lehetősége

³² Don Juan Carlos üzenete a spanyol televízióban lásd MENSAJE DE JUAN CARLOS I EL 23F.

³³ EL PAÍS, 1981. 13. o.

³⁴ ACTAS OFICIALES DE LOS SECRETARIOS DEL CONGRESO DE LOS DIPUTADOS, 1981, 12. o.

kikérni, ugyanis *Tejero* erről hallani sem akart. Elsősorban azért utasította el a javaslatot, mert nem kapott ígéretet a katonai kormány felállítására, a marxizmus illegalitására, az alkotmánymódosításra az autonómiával rendelkező régiók esetében, illetve bizonytalan választ kapott a terrorizmus elleni intézkedésekkel kapcsolatos kérdésére is. Megegyezésük hiányában végleg megghiúsult az államcsíny. Az egyezkedés befejeztével a politikai kérdésekről a személyes következményekre került a hangsúly. *Armada* felajánlotta *Tejerónak*, hogy repülőgépet biztosít a külföldre szökéshez, azonban az alezredes úgy döntött, hogy vállalja a felelősséget és a tárgyalást.³⁵

Az események végkimenetelét több tényező is befolyásolta, maga a kudarc egy szerteágazó jelenség eredménye. A három résztvevő eltérő szemléletmódja mellett fontos szerepkör jutott a lakossági hozzáállásnak és az uralkodó fellépésének. Az eddigi *pronunciamientók* során a népesség valamilyen formában kifejezésre juttatta akarátát az adott katonai hatalomátvételek támogatásával vagy épp beleegyezésével. Jelen esetben nem lobbant fel felkelési láz az utcákon, mindenki feszülten és szinte politikai apátiába süllyedve várta a végkifejletet. Ez a várakozás egyben azt is kifejezte, hogy elsősorban az erőszakos eseményeket kívánja az ország elkerülni, akár elfogadva egy katonai egységkormány és az uralkodó közös irányítását is. Az uralkodó éppen ellentétes fellépési módot választott, nemcsak a társadalommal összehasonlítva, hanem elődjeit illetően is. A korábbi *pronunciamientóknak* az aktuális uralkodó is gyakran részese és támogatója volt, biztonságos politikai támaszként tekintett a katonai kormányra.

1981-ben azonban a fegyveres szervezetek, mint a *Policía Nacional*, a *GEO*³⁶ és a *Guardia Civil* is a puccsot elítélő uralkodó mellé állt és a *Palacio de Congreso* épületét körülveve szólították fel *Tejero* csapatát tevékenységük felfüggesztésére. Az állami erőszakos szervezetek és az alkotmányos rend kapcsolata is szabályozásra került egyéb szerepei mellett az 1978-as alkotmányban. Az alaptörvényben lefektetett funkciói közé tartozik az alkotmányos rend garantálása, az ország szuverenitásának és függetlenségének biztosítása. *Don Juan Carlos* kivonta magát a partnerséget feltételező tradíció alól és a hadsereg főparancsnokaként a televízióban szólított fel mindenkit a demokratikus alkotmány és a legitim kormány védelmére.

³⁵ EL PAÍS, 2021

³⁶ A spanyol Nemzeti Rendészeti Testület speciális feladatokra szakosodott fegyveres szervezete, rendőri taktikai egység.

Utasítására az államtitkárok kabinetet alakítottak, hogy ideiglenesen a puccs lezárultáig ellássák az ország vezetését.³⁷

KONKLÚZIÓ

A lakossági és az uralkodói tényező adja ennek a *pronunciamentónak* a mérföldkövét, amely azért is jelentős, mert Spanyolország történetében napjainkig nem történt újabb kísérlet. Megkérdőjelezhető a *pronunciamento* terminológiájának alkalmazása a február 23-i eseményeket illetően, hiszen az uralkodónak kezdetben nem volt tudomása a puccsisták konkrét tervéről, ráadásul a katonaság töredéke vett részt benne. Ezt az elemet leszámítva ugyan besorolható e kategóriába, hiszen fegyveres erők egy része politikai szereplővé kívánt előlépni eltávolítva a civil vezetést, azonban XIX. és XX. századi vonások keverednek az 1981-es kísérletben. A körülményekből nyilvánvalóvá válik, hogy szervezetlensége mellett, a társadalom, a hadsereg és az uralkodó hozzáállásán bukott el a vállalkozás. Egyértelmű üzenet volt az ország részéről, hogy a *Franco*-rendszert megelőző vérontás kockázatát már nem vállalja újra. 1981-től napjainkig kétségtelenül megszilárdult a demokrácia, amely az egész ország alapvető konszenzusává vált, azonban a tartósan instabil belpolitika – 2015 és 2019 között négy választás, négy országos párt mandátumformáló hatása³⁸ – és a korábbi problémák gyakori felbukkanása a XXI. század folyamán hozhat még esetleges hasonló fordulatokat. A jövő kérdése, hogy a hadsereg feléleszti-e az évszázados politikai tradíciót. Egy másik fontos üzenete a történeteknek, hogy egy kizárólagos döntéssel rendelkező vezetés évtizedekig tartó hatalmának vége - függetlenül diktatórikus mivoltától - súlyos következményekkel járó hatalmi vákuumot és politikai válságot okoz egy ország életében.

FELHASZNÁLT IRODALOM

ACTAS OFICIALES DE LOS SECRETARIOS DEL CONGRESO DE LOS DIPUTADOS (1981). Letöltés helye: https://e00-elmundo.uecdn.es/documentos/2011/02/21/informe_secretarios.pdf (Letöltve: 2022.05.23.)

³⁷ EL PAÍS, 1981. 14. o.

³⁸ TÓTH, 2020. 264. o.

- BOE (1974). Decreto ley 7/1974, de 21 de diciembre, por el que se aprueba el Estatuto Jurídico del Derecho de Asociación Política. Letöltés helye: https://www.boe.es/diario_boe/txt.php?id=BOE-A-1974-2049 (Letöltve: 2022.05.23.)
- BOE (1975). X. Legislatura, Núm. 21. Letöltés helye: https://www.congreso.es/docu/PHist/docs/09cons/Diario%20Sesiones_22-11-1975.pdf (Letöltve: 2022.05.23.)
- BOLETÍN OFICIAL DEL ESTADO, X LEGISLATURA NÚM 21. JURAMENTO Y PROCLAMACIÓN COMO REY DE ESPAÑA DE DON JUAN CARLOS DE BORBÓN Y BORBÓN. 22 DE NOVIEMBRE DE 1975 (1975). Letöltés helye: https://www.congreso.es/docu/PHist/docs/09cons/Diario%20Sesiones_22-11-1975.pdf (Letöltve: 2022. 02. 25.)
- EL REY JUAN CARLOS ELOGIA EL PAPEL DEL GENERAL JUSTE PARA FRENAR EL 23-F (2021). El Periódico. Letöltés helye: <https://www.elperiodico.com/es/politica/20210221/rey-emerito-general-juste-golpe-estado-11534538> (Letöltve: 2022. 03. 24.)
- EL REY ORDENA A LOS SUBSECRETARIOS Y SECRETARIOS DE ESTADO QUE ASUMAN LA GOBERNACIÓN DEL PAÍS (1981). El País, Año VI. Número 1.494
- EL TENIENTE CORONEL TEJERO, UNA BIOGRAFÍA REPLETA DE INCIDENTES (1981). El País. Letöltés helye: https://elpais.com/diario/1981/02/24/espana/351817210_850215.html (Letöltve: 2022. 03. 24.)
- ELECCIONES GENERALES 15 DE JUNIO DE 1977. Letöltés helye: <https://www.historiaelectoral.com/e1977.html> (Letöltve: 2022.05.23.)
- FARKAS VAJK (2009). Rendszerváltás spanyol módra. Hasonlóságok és különbségek a spanyol és a magyar jogállami átmenetben, Iustum Aequum Salutare, 5. évfolyam 3. szám. Letöltés helye: http://epa.oszk.hu/02400/02445/00014/pdf/EPA02445_ias_2009_3_1_71-194.pdf (Letöltve: 2022. 03. 20.)
- HARSÁNYI IVÁN (2005). A regionalizmus a spanyol történelemben, Studia Caroliensia, 2005/ 4. szám. Letöltés helye: http://www.kre.hu/portal/doc/studia/Cikkek/2005.4.szam/145.Harsanyi_Ivan.pdf (Letöltve: 2022. 03. 24.)
- HISTORIA ELECTORAL. Letöltés helye: <https://www.historiaelectoral.com/e1977.html> (Letöltve: 2022. 03. 21.)
- JUSTO FERNÁNDEZ LÓPEZ: PRONUNCIAMIENTOS MILITARES EN LA HISTORIA DE ESPAÑA. Letöltés helye:

<http://hispanoteca.eu/Espa%C3%B1a/Pronunciamientos%20militares%20en%20Espa%C3%B1a.htm> (Letöltve: 2022. 04. 03.)

MENSAJE DEL REY JUAN CARLOS TRAS LA INTENTONA GOLPISTA DEL 23-F. RTVE, ARCHIVO. Letöltés helye: <https://www.rtve.es/play/videos/fue-noticia-en-el-archivo-de-rtve/mensaje-del-rey-juan-carlos-tras-intentona-golpista-del-23f/5800871/> (Letöltve: 2022. 03. 26.)

MILANS DEL BOSCH: “ARMADA ME DIJO: NO PUEDO PARAR A TEJERO. ESTO SE HACE” (2021). El País. Letöltés helye: <https://elpais.com/espana/2021-02-22/milans-del-bosch-armada-me-dijo-no-puedo-parar-a-tejero-esto-se-hace.html> (Letöltve: 2022. 03. 13.)

NÉMETH, I. (SZERK.), ARANY, É., EGEDY, G., GALÁNTAI, J., GAZDAG, F., HARSÁNYI, I., HORVÁTH, J., JUHÁSZ, J., KRAUSZ, T., LAGZI, G., LUGOSI, GY., PALOTÁS, E., SIPOS, P., VADÁSZ, S. (2005). 20. századi egyetemes történet I. Európa, Osiris Kiadó, Budapest

RÉVÉSZ, SÁNDOR (2012). Mindenki puccsa mindenki ellen. Mozgó Világ, 38. évfolyam 6. szám. Letöltés helye: https://epa.oszk.hu/01300/01326/00140/MV_EPA01326_2012_06_01_2.htm (Letöltve: 2022. 02. 17.)

SHEELAGH ELLWOOD (1997). Franco. Akadémiai Kiadó, Budapest

TARJÁN M. TAMÁS: Miguel Primo de Rivera puccsot hajt végre Spanyolországban. Rubicon Online. Letöltés helye: <https://rubicon.hu/kalendarium/1923-szeptember-13-miguel-primo-de-rivera-puccsot-hajt-veg-re-spanyolorszagban> (Letöltve: 2022. 04. 07.)

TÓTH LÁSZLÓ (2020). A stabil kormányzás feltételeinek alapvető változása a 2010-es években Spanyolországban. Külügyi Műhely, 2. évfolyam 1. szám. DOI azonosító: <https://doi.org/10.36817/km.2020.1.14> (Letöltve: 2022. 02. 17.)

ZALAI ANITA (2011). Politikai pártok Spanyolországban 1931-1936. Belvedere Meridionale, Szeged. Letöltés helye: <http://acta.bibl.u-szeged.hu/68115/> (Letöltve: 2020. 09. 25.)